

Psihoanalitična osvetlitev zgodnjih dejavnikov razvoja samopodobe

DARJA KOBAL

POVZETEK

Sestavek obravnava nekatere novejšje metodološke pristope v polju psihoanalize, ki različno osvetljujejo problem razvoja samopodobe, integrirani pa napotujejo na nekoliko drugačno, bolj komplementarno videnje omenjenega fenomena. Kleinova in Mahlerjeva preučujeta razvoj samopodobe s pomočjo retrospektivne metode in predpostavljata, da na oblikovanje samopodobe vplivajo zlasti razvojni mehanizmi splittinga, projektivne identifikacije i.d.r. ter procesi diferenciacije in individuacije. Nasprotno pa Stern uporablja t.i. "prospektivno" metodo in vidi temeljne dejavnike razvoja samopodobe v različnih občutjih samega sebe.

ABSTRACT

EARLY FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF SELF-IMAGE IN THE LIGHT OF PSYCHO-ANALYSIS

The article deals with some recent methodological approaches in the field of psychoanalysis, which shed different lights on the question of the self-image, but which when integrated suggest a slightly different, more complementary vision of this phenomenon. Klein and Mahler are studying the development of self-image by means of the retrospective method, presupposing that the formation of self-image is influenced chiefly by developmental mechanisms of splitting, projective identification etc., as well as by the processes of differentiation and individuation. On the contrary, Stern uses the so called "prospective method" and sees the basic factors of self-image development as different perceptions of oneself.

1. PSIHOANALITIČNE RAZVOJNE TEORIJE

Ego-psihologijo, self-psihologijo, neo-psihoanalizo, teorijo objektivnih odnosov in druge pri preučevanju razvoja otrokovega selfa in samopodobe povezuje skupni imenovalec - psihoanalitične razvojne teorije. Zanje je namreč značilno, da poudarjajo tako otrokovo izkušnjo s samim seboj in z drugim, kot tudi njegov progresivni psihični razvoj od enega stadija do naslednjega, v luči retrospektivne in patomorfnе metode (Stern, 1985).

Njihova temeljna predpostavka je, da v otrokovem zgodnjem življenju obstaja vrsta kritičnih trenutkov, ki, vsak po svoje, zaznamujejo njegov nadaljni razvoj - tako po liniji psiho seksualnega dozorevanja, kot po liniji strukturalizacije ega (A. Freud, po Praper, 1992). Kritični trenutki so obdobja, v katerih se oblikujejo t.i. razvojne faze, ki so značilne za vsako starostno stopnjo posebej in so odvisne od problema, s katerim se mora otrok spopasti, in od pogojev, v katerih se razvija. Stern (1985) jih imenuje *age-specific phases*, kar bi lahko prevedli kot "starostno določene faze".

Tako npr. govorimo o oralni fazi, analni fazi, avtizmu, simbiozi, fazi diferenciacije in individuacije, predobjektnem stadiju, objektnem stadiju itd., odvisno pač od tega, katere so tiste razvojne linije, vzdolž katerih poteka razvoj osebnosti. Pri tem je treba poudariti, da se te linije empirično nikoli ne razvijajo ločeno druga od druge, pač pa se oblikujejo skozi nenehne medsebojne soodvisnosti.

Od otrokove izkušnje z drugim in njegove strukture ega je odvisno, ali se bo uspešno prebil iz ene razvojne faze v drugo in se razvijal, uporabimo izraz - normalno, ali pa bo v njej bodisi obtičal (fiksacija) bodisi nazadoval na nižjo razvojno fazo, ki mu ni povzročala toliko težav (regres). V t.i. patološkem razvoju bo prišlo do razvojnih primanjkljajev ega, ki bodo vodili v različne ego-modifikacije (Blanck, 1985).

Razvojna psihoanaliza interpretira pacientovo doživljanje in ravnanje z dveh vidikov: s "klasičnega" - dinamičnega in z novejšega - razvojnega. S ciljem, razumeti psihopatološki razvoj in ga uporabiti v - preventivni ali kurativni - klinični praksi, je tako dobila mesto ene vodilnih metod v sodobnih psihoanalitičnih krogih.

Praden skušamo razložiti osnovne premise o samopodobi, je treba poudariti sam pomen rabe tega pojma. Ko avtorji govorijo o t.i. podobi o samem sebi, samopodobi, zastopstvih selfa itd. v zgodnjem otrokovem razvoju, se ti pojmi nanašajo zgolj na fragmente omenjenih fenomenov. Znano je namreč, da o pojavu samopodobe v pravem pomenu besede lahko govorimo šele v obdobju med 26 in 30 mesecem otrokovega življenja (Tohmé, 1988). Wallon (1973, po Koudou, 1991) predpostavlja, da se začne otrok obnašati in prepoznavati kot nekdo, ki ni drugi, celo kasneje - pri treh letih. Samopodoba torej ni nekaj danega, kar bi obstajalo že od otrokovega rojstva, pač pa se oblikuje postopoma, skladno z otrokovim psihičnim razvojem in konstantno interakcijo z okoljem.

Kot izhodišče za razumevanje sodobne misli o genezi samopodobe ne moremo neopazno mimo nekaterih, danes že klasičnih, a zato nič manj aktualnih raziskovalcev, ki so precizno preučevali zgodnje otrokove izkušnje s samim seboj in njegovim objektom.

1.1. Od paranoidno-shizoidne do depresivne pozicije

M. Klein (1983) - ena izmed začetnikov teorije objektnih odnosov - v tezi o progresivnem psihičnem razvoju otroka od paranoidno-shizoidne do depresivne pozicije, dokaj natančno pojasnjuje nastajanje fragmentov selfa in njihovo nadaljne oblikovanje. Pri tem poudarja vlogo zgodnjih varovalnih mehanizmov - projekcije in introjekcije, predvsem pa *splittinga* in projektivne identifikacije.

1.1.1. Paranoidno-shizoidna pozicija

Splitting je mehanizem, ki nastane med drugim in šestim mesecem otrokovega življenja in onemogoča združevanje libidnih in agresivnih delov predstave o sebi in drugih. Otrok tako doživlja posebej dobre in posebej slabe dele samega sebe. Pro-

jektivna identifikacija pa zaznamuje prvi način odnosa z objektom. Omogoča postopno razlikovnje med selfom in objektom, kar vodi v identifikacijo z istim objektom, ki je bil dotlej doživljen kot del selfa (Matjan, 1990). Njen nastanek omogočajo zlasti oralni in analni sadistični impulzi, ki so značilni pri utrjevanju paranoidno-shizoidne pozicije.

S temi varovalnimi mehanizmi otrokov ego premaguje težave, ki vzniknejo med notranjim svetom ter neprestano interakcijo med notranjim in zunanjim. Njegovi lastni destruktivni občutki, ki izvirajo iz nagona smrti, izzovejo v otroku anksiozna občutja, zato se boji, da se mu bo objekt maščeval. Da bi se temu izognil, ego razcepi sebe in objekt na dobra in slaba dela ter projicira vse negativne vsebine v zunanji svet. Pri tem postane objekt nekakšen osovraženi sovražnik. Le tako se mu namreč "posreči", da ohranja projiciran objekt v okviru onipotentne kontrole, saj bi ga v nasprotnem primeru objekt neusmiljeno preganjal (Praper, 1989/90).

1.1.2. Depresivna pozicija

S postopnim vzpostavljanjem novih razvojnih mehanizmov zgodnji slabijo, otrok pa s paranoidno-shizoidne pozicije vstopa v depresivno. V tem položaju postane njegov self zmožen uvida slabega in dobrega v eni in isti osebi. Ob tem se otrok še naprej jezi na svoj objekt, ki ga frustrira, vendar pa sedaj občuti krivdo in tesnobo zaradi poškodb, ki mu jih je zadal v svoji fantazmi (Mitchell, 1988).

Blanckova (1985) ugotavlja, da se tedaj začnejo pojavljati prvi zametki superega oz. primitivni superego, saj so občutja krivde prvi znanilci oblikovanja nadjaza. Otrok tako prvokrat doživlja ambivalentna čustva, opuščati začne svojo infantilno onipotenco, zmožen pa je tudi združevati fragmentirane predstave o samem sebi in o objektu v bolj celovito samopodobo in podobo o objektu (Praper, 1989/90). Ti procesi mu omogočajo, da se znebi fantazmatskih, nasprotujočih si predstav o idealnih - dobrih in uničevalnih - zlobnih objektih. Na ta način otrok bolj nazorno dojema stvarnost in se ji lažje prilagodi.

1.2. Od avtizma do psihološkega rojstva

Mahlerjeva (1968, 1975, po Stern, 1985) obravnava zgodnjo otrokovo izkušnjo s samim seboj in z drugim v sklopu svoje znamenite teze o progresivnem razvoju od avtizma, prek simbioze, do separacije in individuacije.

1.2.1. Avtizem

V svoji klinični praksi je Mahlerjeva prišla do spoznanja, da je otrokovo stanje ob rojstvu v mnogočem podobno stanju popolnega avtista. Tako eden kot drugi ne vzpostavljata odnosa z okoljem, s svojo čustveno ravnodušnostjo se zapirata v svoj lastni svet, iz svoje primitivne halucinatorne zmedenosti (Jacobsonova, po Praper, 1992) pa skušata ubežati zgolj z najpreprostejšimi vedenjskimi vzorci (Hardy-Bayle, 1991). Zdi se, da sama sebi zadoščata (Pregelj, 1986).

1.2.2. Simbioza

Približno po dveh mesecih t.j. normalnega avtizma, primarnega narcizma (Freud) oz. predobjektnega stadija (Spitz, 1962) nastopi simbioza. "Bistvena lastnost simbioze je halucinatorno ali namišljeno zlitje otrokove somatopsihe s predstavo o materi,

predvsem pa namišljena skupna meja med dvema dejansko in fizično ločenima osebnostima" (Mahler, po Blanck, 1985, 60). Poenostavljeno povedano, otrok se začne nejasno zavedati podobe o sebi in podobe o drugem - materi, in ju zliva v (ne)deljivo celoto.

1.2.3. Separacija in individuacija

Razvoj separacije in individuacije (Blanck, 1985) poteka v štirih fazah. Za prvo fazo, diferenciacijo, je značilno postopno prehajanje iz simbiotičnega sveta med materjo in otrokom v bolj diferenciran svet. V njem se otrokova predstava o sebi in predstava o materi pričneta bolj jasnit.

Med 10 in 16 mesecem življenja nastopi druga faza, prakticanje. Otrok tedaj običajno shodi in svojo radovednost teži na nov način. Ker je tako osredotočen na svojo motorično dejavnost, se zdi, kot da je nekoliko "pozabil" na mater. Odpira se mu povsem drugačen vidik vzpostavljanja odnosov s svetom, ki pa jih spremlja - njegovi razvojni stopnji povsem primerna - bojazen pred izgubo objekta.

Njegova psihomotorična dejavnost pa vendarle ni tako razvita, da bi otrok lahko že avtonomno deloval. Faza približevanja, ki se oblikuje okrog 18 meseca življenja, je še polna negotovosti in težav. Da bi se ubranil strahu pred izgubo materine ljubezni, začne z njo vzpostavljati odnos na višji ravni - ravni semantične komunikacije. Njen glas, ki mu sedaj zna pripisati pomen in se nanj ustrezno govorno odzvati, mu pove, da mati obstaja in ga ima rada tudi takrat, ko je ne vidi. S t.i. doseganjem konstantnosti objekta (Praper, 1994) izoblikuje bolj realno predstavo o drugem in o sebi.

Separacija in individuacija sta doseženi. Otrok oblikuje samopodobo in podobo o objektu. Bistveno pri tem pa je, da ju zna obdržati, ne glede na to, kakšne so njegove potrebe (Blanck, 1985). Mahlerjeva pravi, da tedaj nastopi psihološko rojstvo.

2. "PROSPEKTIVNA" PSIHOANALITIČNA RAZVOJNA TEORIJA

Bralcu se utegne zazdeti označba "prospektivna" psihoanalitična razvojna teorija neustrezna, saj je vsakomur jasno, da je psihoanaliza retrospektivna metoda *per se*. Freud (Mucchielli, 1993) jo opredeli na dva načina: kot posebno metodo za zdravljenje nevrotičnih motenj in kot znanost o nezavednih psihičnih procesih. Psihoanaliza sklepa iz preteklosti na sedanost in jo razlaga, v klinični praksi pa jo nemalokrat tudi spreminja. Normalnost razlaga s preučevanjem patologije. Zato jo imenujemo tudi patomorfna metoda (Stern, 1985). Konfliktne empirične in fantazmatske vsebine, ki se nalagajo v posameznikovem nezavednem od rojstva dalje, skuša ozavestiti in jih tako razgaljene ponuditi analizantu, da jih, ne samo racionalno, temveč tudi emocionalno predela.

Odkod torej paradoksalna oznaka "prospektivna"? Z njo skušamo označiti smer, ki jo zastopa psihoanalitik in razvojni psiholog D. Stern (1985). V knjigi *The interpersonal world of the infant* kritično presoja mesto psihoanalize znotraj razvojnih teorij in odpira vrsto zanimivih problemskih izhodišč.

1. Vprašuje se, koliko je psihoanaliza - kot retrospektivna in patomorfna metoda - sploh kompetentna za razlago normalnega razvoja. Očita ji namreč, da se pri tej razlagi po nepotrebem izgublja v nenehnem iskanju potencialnih vzrokov za nadaljni patološki razvoj. Povsod vidi zgolj možne nastavke za kasnejšo izkrivljenost, v otroku pa le potencialnega pacienta.

2. Ali je upravičeno, na podlagi klinične izkušnje, sklepati o obstoju starostno določenih faz in z njimi povezanih kliničnih problemov, kot so simbioza, separacija, individuacija, avtonomija ipd.? Mnenja avtorjev se namreč med seboj močno razlikujejo, pa vendar ima vsakdo prav.

3. Ali je res le zgodnja otrokova izkušnja z materjo tista, ki determinira njegov nadaljni razvoj?

4. Zakaj zanemarjati vpliv socialnih dejavnikov?

Delen odgovor se kaže v zanimivi rešitvi, ki bi jo lahko označili kot "prospektivno" psihoanalitično razvojno teorijo. Razvoj otroka Stern obravnava z obeh vidikov - z vidika razvojne psihologije in z vidika psihoanalize, pri čemer vseskozi poudarja njuno medsebojno drugačnost: če z razvojno psihoanalizo napovemo kasnejšo patologijo na podlagi določenih motenj v razvoju, potem s "prospektivno" razvojno psihoanalizo razlagamo normalen razvoj na podlagi različnih občutenj selfa.

2.1. Občutja selfa kot primarni organizatorji

Z vpeljavo novih izrazov Stern predrugači pomen mnogih temeljnih konceptov, ki so psihoanalitično teorijo opredeljevali kot razvojno. Izrazom, kot so: (1) klinični problemi (simbioza, separacija, individuacija, avtonomija in drugi), (2) razvojne faze in (3) kritična obdobja, se izogne, ne da bi jih zavrgel. Namesto njih vpelje naslednje pojme: (1) občutje selfa, (2) področje medosebnih odnosov in (3) faza, v kateri se oblikuje občutje selfa.

Za razliko od teorije objektivnih odnosov, ki v mnogočem ne razdvaja selfa od ega, preučuje Stern razvoj občutij selfa, čeprav ne poda natančne definicije, s katero bi razmejil pojme, kot so: self, občutje selfa in ego. Poudari pa, da je občutje selfa primarni organizator pri razvoju osebnosti in tako prevrednoti temeljno problemsko izhodišče: klinični problemi niso problemi razvojnih faz, pač pa problemi celotnega življenja posameznika.

Zdi se, da lahko njegovo teorijo strnemo v tri predpostavke, s katerimi na zanimiv način osvetljuje dotedanje vidike temeljnih psihoanalitičnih razvojnih konceptov: klinične probleme, razvojne faze in kritična obdobja.

1. Občutja selfa so primarni organizator pri razvoju osebnosti in se razvijajo skladno z medosebnimi odnosi oz. s področji medosebnih odnosov.

2. Vsa področja medosebnih odnosov delujejo v celotnem osebnostnem razvoju.

3. Faze, v katerih se oblikujejo posamezna občutja selfa, so kritična obdobja.

Meni, da se otrokova osebnost razvija skozi štiri t.i. subjektivne izkušnje občutenja samega sebe. Ta nastajajo v povsem določenih fazah. Skladno z oblikovanjem ustreznega občutja selfa, vstopa otrok v odnos z drugim. Pri tem ni pomembno, kako stresna in travmatična je izkušnja občutja selfa, pač pa dejstvo, da je prisotna na vseh področjih medosebnih odnosov hkrati.

Da bi lahko dojeli smisel njegove terminološke osvetlitve in subverzivnih postavk, si velja najprej nekoliko podrobneje ogledati osebnostni razvoj od občutja primarnega selfa do občutja verbalnega selfa. Kolikor bo le mogoče, se bomo izognili ponavljanju razlag tistih razvojnih fenomenov, ki smo jih obravnavali v predhodnih poglavjih, in se osredotočili na drugačnost, ki jo preučuje omenjena teorija.

3.2. Razvoj občutij selfa

3.2.1. Občutje primarnega selfa

Občutje primarnega selfa je prvo občutje, ki ga doživlja novorojenček. S pičlimi reakcijami preprostega čustvovanja, zaznavanja, spoznavanja, senzomotoričnih akcij in drugih kognitivnih procesov otrok od rojstva pa do prvega ali drugega meseca življenja postopoma "uhaja" iz odnosa s samim seboj v odnos z drugim. Najenostavnejše izkušnje organizira že zgodaj in jih povezuje v bolj ali manj koherentno celoto. Na podlagi taktilnega dražljaja je, denimo, sposoben vizualizacije predmeta: ne da bi predmet videl, čuti, kakšna je njegova oblika. S pomočjo primarnih medosebnih odnosov pa asimilira, integrira ali kako drugače poveže tudi zahtevnejše izkušnje in jih tvori v celovitejšo strukturo.

Otrok se torej uči organiziranja že v najzgodnejšem obdobju. Stern trdi, da se že pri novorojenčku začne odvijati primarni proces postopnega "učlovečenja". Proces socializacije poteka tako že od rojstva dalje.

3.2.2. Občutje jedrnega selfa

Kot rečeno, Stern zavrne splošno sprejeto psihoanalitično predpostavko o postopnem oblikovanju samopodobe skozi razvojne faze avtizma, simbioze, separacije in individuacije ter postavi tezo o koherentnem in organiziranem otroku, ki je pri sedmih mesecih sposoben integrirano občutiti samega sebe in drugega.

V obdobju od drugega do sedmega oz. devetega meseca se otrok bistveno spremeni. Na podlagi izkušenj, ki si jih je pridobil v najzgodnejšem obdobju, ima sedaj že svojo preteklost z vsemi unikatnimi čustvenimi dožitvi. V odnos z drugim vstopa bolj organizirano in koherentno, saj postane tak tudi sam: bolj integriran in celovit. Občutju primarnega sebe se pridruži nova kvantitativna razsežnost - občutje jedrnega selfa. S postopnim zavedanjem meje med njim in drugim prehaja otrok s področja primarnih medosebnih odnosov v t.i. področje jedrnih medosebnih odnosov.

Občutje jedrnega selfa kot kvantitativna razsežnost in njemu ustrezno področje kot kvalitativna razsežnost sta matrica, na podlagi katere se oblikujejo domala vsi nadaljni medosebni odnosi.

Procesi zlivanja predstav o samem sebi in o materi, kot jih opisujejo razvojni psihoanalitiki, so torej, predpostavlja Stern, drugotnega pomena. Razvijajo se šele takrat, ko sta občutji samega sebe in drugega že formirani. "Najprej pride oblikovanje selfa in drugega in šele za njima je možno občutje zlitja" (Stern, 1985, 70).

3.2.3. Občutje subjektivnega selfa

Med sedmim in devetim mesecem otrok bolj jasno loči med predstavo o sebi in predstavo o drugem (Mahler, po Blanck, 1985). K temu ne pripomore zgolj njegova razvitejša nevropsihična sposobnost, pač pa tudi zrelejša sposobnost vstopanja v medosebne odnose, ki si jo je pridobil na podlagi dosedanjih izkušenj občutij selfa. Otrok čuti, da podobno kakor on lahko doživlja tudi drugi. Prek teh doživljanj vstopa z njim v t.i. intersubjektivni odnos. Z njim vzpostavlja neverbalno komunikacijo na višji ravni, kjer otrok ne deluje več le nagonsko, pač pa tudi motivirano, saj že "zna razložiti" smisel svojega vedenja in vedenja drugega. Svoje potrebe preoblikuje v preproste cilje, načrte in malodane celo projekte (Prévost, 1991). To mu omogočajo preproste subjektivne mentalne vsebine: misel, namen, pričakovanje, razpoloženje

ipd. Otrok sedaj razmisli, nato pa ukrepa. Z razvojem občutja subjektivnega selfa postane torej tudi intencionalno bitje.

3.2.4. Občutje verbalnega selfa

Čturičeva (Horvat, Magajna, 1987) v svojih raziskavah ugotavlja, da otrok spregovori prvo besedo med osmim in enajstim mesecem. Med osemnajstim in tridesetim mesecem pa tvori večbesedne stavke.

Stern postavlja začetek razvoja občutja verbalnega selfa in z njim povezan vstop v področje verbalnih medosebnih odnosov v obdobje med petnajstim mesecem in drugim letom otrokovega življenja. To je obdobje, v katerem otrok posreduje svoja doživljanja s pomočjo nove, simbolične igre na ravni semantične komunikacije.

S prehajanjem iz faze, v kateri se oblikuje primarni self, preko faze jedrnega selfa itd. do faze, pomembne za razvoj verbalnega selfa, otrok "shrani" vsa dotedanja občutja selfa in vstopa v medosebne odnose z vsemi občutenji samega sebe hkrati. To pomeni, da svoje misli, čustva in občutke osmisli in posreduje s pomočjo različnih "kanalov": s pogledom, z držo in gibi telesa, s tonom in vzorcem glasu ipd. (Lamovec, 1984). Tem pa se sedaj pridruži še novo, filogenetsko najbolj razvito sredstvo za medosebno sporazumevanje - jezik.

Jezik pa ni le sredstvo za vzpostavljanje medosebnih odnosov, ampak tudi način otrokove integracije izkušnje s samim seboj (ang. self-experience) in izkušnje z drugim (ang. self-with-other experience). Drugače rečeno, jezik je sredstvo, s katerim otrok oblikuje podobo o samem sebi in podobo o svetu (Horvat, Magajna, 1987).

Po Sternu torej simbioza, separacija, individuacija, oralnost, analnost ipd. niso klinične determinante, pač pa celostna podoba psihične organizacije posameznika, ki je avtonomna glede na razvojne faze (Tabela 1). Občutje selfa se tako umesti v psihološko abstraktno središče, na katerem se cepita tako freudovska retrospekcija, kakor socialno emocionalna "prospekcija". Prav ta topika je tista, ki Sternovim terminološkim determinantam podeljuje status avtonomnosti.

Tabela 1. Primerjava med "tradicionalnimi" psihoanalitičnimi in Sternovimi temeljnimi koncepti

Psihoanalitična razvojna teorija	teorija D. Sterna
KLINIČNI PROBLEMI	OBČUTJA SELFA
	primarni self
oralnost	avtizem simbioza, začetki separacije in individuacije jedrni self
analnost	practiciranje začetek oblikov. spolne identitete subjektivni s. verbalni self
RAZVOJNE FAZE	PODROČJA MEDOSEBNIH ODNOSOV
KRITIČNA OBDOBJA	OBLIKOVALNE FAZE

3. SKLEP

Kateri so torej dejavniki razvoja samopodobe, ki jih lahko izpišemo ob poznavanju različnih psihoanalitičnih teorij?

Omenili smo že (Kobal, 1994), da Freud nikoli ni izoblikoval samostojne teorije selfa, pač pa ga je obravnaval v sklopu teorije jaza in ga uporabljal kot sinonim za jaz. Hartmann (Blanck, 1985) - nesporni začetnik strukturne teorije oz. psihoanalitične razvojne psihologije - je jaz osvetlil s povsem drugačne perspektive in ga poimenoval ego, self pa enačil s celotno osebo (Khadivi-Zand, 1982). Psihologi objektivnih odnosov, med katerimi smo v pričujočem sestavku podrobneje obravnavali M. Klein in M. Mahler, so njuni metodologiji revidirali in ju uporabili pri preučevanju zgodnjega razvoja ega. Pri tem so self in samopodobo v mnogočem enačili z egom.

Sterna - "prospektivnega" psihoanalitičnega razvojnega psihologa - problem opredelitve selfa ne zanima, čeprav ga ne zamenjuje z egom. Njegov predmet preučevanja je - kot že rečeno - občutje selfa. V njem vidi primarnega organizatorja razvoja osebnosti (tabela 2).

Tabela 2. Psihoanalitična razmerja, ki sooblikujejo pojem samopodobe.

1. FREUD	jaz = self	s
2. HARTMAN	jaz =/ ego	a
	ego =/ self	m
	jaz =/ self	o
3. KLEIN, MAHLER	jaz =/ ego	p
	ego = self	o
		d
4. STERN	ego =/ self	o
	občutje selfa	b
		a

Naj torej sklenemo sestavek s hipotezo o temeljnih dejavnikih, ki vplivajo na razvoj samopodobe:

1. otrokova zgodnja izkušnja s samim seboj in z drugim;
2. oblikovanje meja med zavestjo, predzavestjo in nezavednim;
3. strukturalizacija ega in formiranje superega;
4. razvojni mehanizmi - splitting, projektivna identifikacija, projekcija, introjektivna identifikacija ipd. - ki v zgodnjem obdobju oblikujejo zamatke selfa, kasneje pa kot nekakšna membrana med nezavednim in zavestnim prepuščajo le tiste vsebine, ki so sprejemljive za posameznikov jaz (ego);
5. procesi separacije in individuacije, ki vodijo do t.i. psihološkega rojstva;
6. razvoj različnih občutij samega sebe in otrokovo vstopanje v medosebne odnose z vsemi občutji hkrati.

Različni metodološki pristopi v polju psihoanalize vsak po svoje osvetljujejo problem razvoja samopodobe, integrirani pa nakazujejo na nekoliko drugačno, bolj komplementarno videnje omenjenega fenomena. Vzporedno z drugimi teoretskimi in aplikativnimi razvojno psihološkimi preučevanji tako bistveno pripomorejo k bolj izkristalizirani ideji o genezi in dejavnikih samopodobe.

LITERATURA

- Blanck, B., Blanck, G.R. (1985). Ego - psihologija. Biblioteka psiha, Zagreb.
- Fontaine, A.M. (1994). L'enfant et son image: l'autre du miroir. *Le journal des Psychologues*. Mai (117), 58-61.
- Hardy-Bayle, M.-C. (1991). Autisme. V: R. Doron, F. Parot (izd.): *Dictionnaire de psychologie*. P.U.F. Paris. 67.
- Hartmann, H. (1985). Psihologija ja i prilagodavanje. V: K. Kondić (izd.): *Psihologija ja*. Nolit, Beograd. 91-136.
- Horvat, L., Magajna, L. (1987). Razvojna psihologija. DZS, Ljubljana.
- Khadivi-Zand, M.M. (1982). L'image de soi et les reactions à la frustration (chez les bons et les mauvais élèves). *Atelier National de Reproduction des thèses, Université de Lille III*.
- Klein, M. (1983). Zavist i zahvalnost. Biblioteka psiha, Zagreb.
- Kobal, D. (1994). Samopodoba - zavestna ali tudi nezavedna razsežnost osebnosti? V tisku *Psiholoških obzorij*.
- Koudou, K.R. (1991). Pratiques éducatives et développement moral. Une étude psychogénétique et différentielle de l'appropriation des valeurs et de l'estime de soi chez l'enfant et l'adolescent ivoiriens de 6 à 16 ans. (Doctorat d'état, Toulouse, 2).
- Lamovec, T. (1984). Emocije. Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- Malrieu, P. (1979). Henri Wallon. V: J. Chateau (izd.): *La psychologie de l'enfant en langue française*. Privat. 115-142.
- Matjan, P. (1990). Možnosti ocenjevanja Rorschachovega preizkusa z vidika teorije objektnih odnosov. XVII. in XVIII. Posvetovanje psihologov Slovenije /Radenci - 1988/1989). Društvo psihologov Slovenije, Ljubljana.
- Mitchell, J. (1988). *The Selected Melanie Klein*. Penguin Books, London.
- Mucchielli, A. (1993). *La nouvelle psychologie*. P.U.F. Paris.
- Praper, P. (1989/90). Zapiski s predavanj v okviru predmeta "Teorija nevroz".
- Praper, P. (1992). Dinamično interpretativna, ali tudi razvojna diagnoza v tretmanu nepsihotičnih pacientov? *Psihološka obzorja*. 1 (1), 73-77.
- Praper, P. (1994). Narcistične in borderline motnje osebnosti. *Psihološka obzorja*, 1 (3), 81-93.
- Pregelj, B. (1986). Otroška psihiatrija V: Psihoze. V: S. Bras s sod. (izd.): *Psihiatrija*. DZS, Ljubljana. 608-611.
- Prévost, C. (1991). Motivation. V: R. Doron, F. Parot (izd.): *Dictionnaire de psychologie*. P.U.F. Paris. 448.
- Spitz, R. (1962). *Le non et le oui*. P.U.F., Paris.
- Stem, D. (1985). *The interpersonal world of the infant*. Basic Books, New York.
- Tohmé, S.A. (1988). Image de soi des adolescents libanais. Etude comparative sur deux échantillons de sexe et de confession différents. Thèse pour le doctorat d'état en sciences humaines. Université Louis Pasteur Strasbourg U.E.R. Sciences du comportement et de l'Environnement.